

Рада бізнес-
ОМБУДСМЕНА

БІЗНЕС У БЛОКАДІ практичні поради

Внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації майже 20% території України виявились фактично заблокованими. При цьому, якщо червоні лінії для бізнесу, який потрапив під «першу хвилю» окупації іще у 2014 році, тепер відносно окреслені в національному законодавстві, межі дозволеного на «новоокупованих» територіях багато в чому залишаються незвіданими.

Насамперед важливо розуміти, що залишаючись на де-факто тимчасово окупованій території (**ТОТ**), підприємець волею-неволею бере на себе усі ризики, пов'язані зі знаходженням у місці, де не діють українські закони і немає легітимних органів влади. Таким чином, на практиці можливості і перешкоди окремо взятого підприємця на ТОТ великою мірою залежатимуть від поведінки місцевих окупантів.

Отже, перед кожним бізнесом із захоплених регіонів постає питання: **«Чи можливе легальне продовження діяльності?»** Звичайно, першою на думку спадає відповідь «ні», – необхідно негайно релокуватися. Втім, значну частину економіки заблокованих нині регіонів складає агропромисловий комплекс: такі підприємства у більшості випадків не можуть бути переміщені на іншу територію із зрозумілих причин. Також діють підприємства критичної інфраструктури (аптеки, транспорт, житлово-комунальні послуги тощо), які виконують насамперед соціальну функцію і забезпечують мінімальні потреби громадян.

Раді бізнес-омбудсмена (**РБО**) відомо, що станом на липень 2022 року Уряд працює над законопроектами, які мають на меті врегулювати ризики притягнення підприємців до кримінальної відповідальності за колабораціонізм, визначивши дозволені види діяльності на ТОТ. Однак такі проекти законів поки що не були зареєстровані у Верховній Раді України, а тому не доступні для широкого загалу.

І поки законотворець визначається зі своїми підходами, а бізнесу потрібно діяти тут і зараз, **РБО** вирішила підготувати власну збірку практичних порад, що можуть стати в нагоді бізнесу.

Зібрані у цій брошурі поради ґрунтуються на законодавстві, чинному в Україні станом на 25 липня 2022 року.

Поточний статус ТОТ

Офіційний статус ТОТ Україна надала:

■ Автономній Республіці Крим та місту Севастополю – з 20 лютого 2014 року

■ Окремим територіям України, що входять до складу Донецької та Луганської областей (перелік таких районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій наведений [тут](#)) – з 7 квітня 2014 року

Важливо! В умовах воєнного стану РНБО уповноважена визнавати нові території тимчасово окупованими. Але починаючи з 24 лютого 2022 року подібні рішення не приймалися РНБО і не вводилися у дію Президентом України. Отже, **населені пункти Донецької і Луганської областей за межами ОРДЛО, Херсонської, Запорізької, Харківської та інших областей (поки що) не мають правового режиму ТОТ**, а тому встановлені законом обмеження на провадження економічної діяльності¹ на ці території зараз не поширюються. Втім, у випадку надання цим територіям офіційного статусу ТОТ Кабінет Міністрів України зможе запровадити на них ті ж заборони, що діють сьогодні для Криму і Донбасу, – від визнання правочинів нікчемними і продовження легальної господарської діяльності лише після перереєстрації адреси місцезнаходження/проживання до визнання господарських операцій із суб'єктами на таких територіях контрольованими і необхідності утримання податку з приватних підприємців при нарахуванні їм доходу. Отже, якщо ви не змінювали адреси своєї податкової реєстрації, **необхідно уважно слідкувати за можливою зміною правового статусу вашої території** із підконтрольної Україні на тимчасово окуповану.

Довідково. Нещодавно Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України спільно з Міністерством цифрової трансформації України запустили [цифрову платформу](#), де в режимі реального часу відображаються території, які є тимчасово окупованими, а також ті, що знаходяться в оточенні (блокуванні) та на яких ведуться активні бойові дії. Цей ресурс не можна вважати напряму застосовним для підприємців (зокрема, для податкових цілей), однак, за необхідності, цей портал можна використовувати як допоміжний.

¹ Див. статті 13, 13-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

1. Першочергові дії

Першочерговим заходом, який рекомендує РБО, залишається **фактична релокація підприємств**, які перебувають на недоступній для української влади території (якщо це є можливим). Уряд продовжує реалізацію програми з релокації, за якими підприємства можуть переїхати до безпечніших регіонів України:

- Державна програма з релокації підприємств здійснюється за рахунок потужностей АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта». Остання відповідає за підвезення обладнання до залізничної станції, а також може виступати оператором, адже забезпечує оперативне проходження блокпостів, оформлює транспортні накладні й інші супровідні документи, що дозволяють компенсувати підприємству витрати на транспортування. [Тут](#) можна взяти участь у програмі з релокації та дізнатися більше інформації.
- Додатково діє і проєкт «Релокація бізнесу разом із Дія.Бізнес та Нова пошта», в рамках якого надається фінансова підтримка для реалізації логістичних потреб підприємців. З умовами участі можна ознайомитися [тут](#).

Варто також розглянути можливість **перереєструвати бізнес на підконтрольну Україні територію**. В умовах воєнного стану Мін'юстом реалізовано можливість проведення найбільш нагальних реєстраційних дій:

- Для ФОП, які мають електронний цифровий підпис (**ЕЦП**), існує можливість зміни адреси місця проживання (реєстрації) онлайн через портал Дія. Деталі – [тут](#).
- Для юридичних осіб та ФОП, які не змогли скористатися послугами порталу Дія, порядок зміни адреси місцезнаходження передбачає необхідність здійснення реєстраційних дій за особистої присутності на територіях, які НЕ включені до [цього](#) переліку. При цьому, зміна відомостей про адресу місцезнаходження в ЄДР може бути здійснена державними реєстраторами через центри надання адміністративних послуг або нотаріусами, що включені до [цього](#) переліку.
- У випадку виникнення запитань щодо вчинення реєстраційних дій, можна спробувати знайти відповіді [у телефонному режимі](#).

Важливо!

■ Зміна адреси місця проживання/ місцезнаходження стане обов'язком підприємців після набрання законної сили рішенням РНБО про визначення нового переліку ТОВ.

■ Зміна в ЄДР адреси місця проживання/ місцезнаходження тягне за собою обов'язок² **повідомлення податкового органу про зміну податкової адреси** платника податків. Відповідна заява, за наявності ЕЦП, може бути подана онлайн через Електронний кабінет платника.

Якщо підприємство веде діяльність, яка може бути пов'язана з державною таємницею, то **усі документи, які містять державну таємницю та/або мають обмежений доступ, варто знищити, попередньо їх оцифрувавши**. Це необхідно оформити спеціальним актом.

Крім цього, доцільно **змінити паролі до всіх електронних ресурсів і «хмарних» сервісів** та/або встановити багаторівневу аутентифікацію, наприклад, за допомогою додатку Google Authenticator.

² Див. підпункт 66.3 статті 66, підпункт 70.7 статті 70 Податкового кодексу України.

2. Працівники

Без перебільшення, за останні декілька місяців нормування трудових відносин по суті зазнало більше змін, аніж за попередні 30 років. Отже, бізнесам, що опинилися в блокаді, РБО рекомендує розглянути наступні кроки:

- **Домовитися з працівниками про засоби зв'язку**, через які буде здійснюватися комунікація із роботодавцем (наприклад, електронна пошта, номер телефону, мобільний додаток тощо)³. Така домовленість має бути здійснена у спосіб, що дозволяє її зафіксувати. Цими засобами зв'язку роботодавець буде інформувати працівників про прийняття наказів (розпоряджень) по підприємству.
- **Запровадити дистанційну або надомну роботу** для тих працівників, посадові обов'язки яких дозволяють здійснювати їх віддалено⁴. Належним чином оформлена віддалена робота персоналу зменшить ризики, пов'язані з незаконними діями окупаційних адміністрацій, зокрема щодо незаконного вручення на робочому місці т.зв. «повісток» про мобілізацію до окупаційних військ.
- **Призупинити трудовий договір** у випадку, якщо працівник не може вийти на роботу та не може виконувати її дистанційно, або якщо підприємство не може продовжувати функціонувати⁵. Призупинення трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин. Наказ (розпорядження) про призупинення дії трудового договору підлягає погодженню із військовою адміністрацією.
- **Оцифрувати трудову документацію** та зберігати її на «хмарних» сервісах, що забезпечить збереження інформації про трудовий/страховий стаж працівників та полегшить відновлення кадрових документів у випадку втрати їх оригіналів.

³ Див. частину 2 статті 7 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

⁴ Див. статті 60-1, 60-2 Кодексу законів України про працю.

⁵ Див. статтю 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

■ **Передати відомості про трудову діяльність працівників до Пенсійного фонду України**, оскільки це спростить працівникам доведення трудового/ страхового стажу під час оформлення пенсій у разі втрати трудових книжок. З процедурою подання відомостей про трудову діяльність в електронному вигляді ви можете ознайомитись [тут](#).

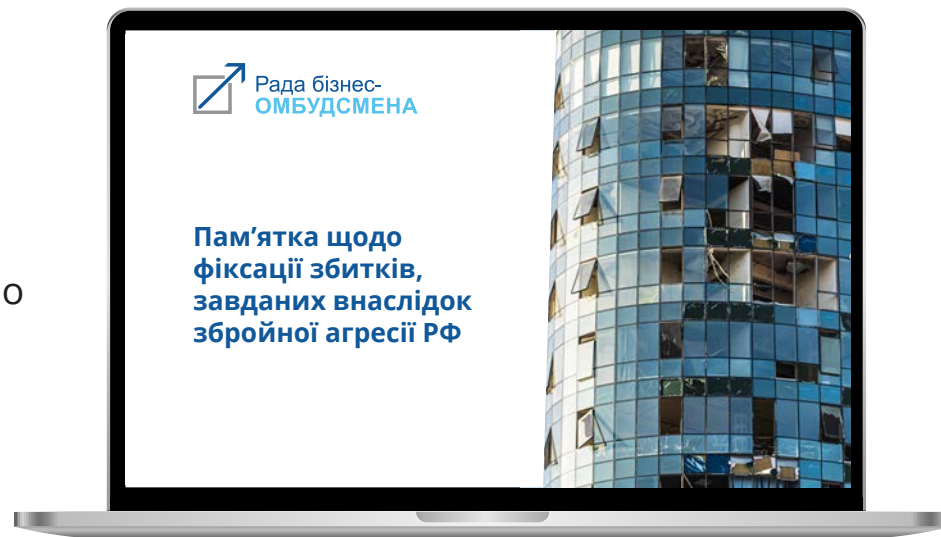
■ **Видати трудові книжки працівникам наручно**, оскільки це збільшить вірогідність їх збереження в умовах війни. Відповідно до [роз'яснення](#) Мін'юсту видача трудової книжки працівнику має бути здійснена на підставі заяви працівника та зафіксована у відповідному журналі підприємства.

■ **Забезпечити збереження оригіналів документів в надійному місці**, оскільки деякі працівники можуть не мати можливості чи не бажати отримати трудові книжки на руки, а відповідальність за організацію ведення обліку, зберігання і видачу трудових книжок зрештою покладається на роботодавця.

3. Майно

Під час тимчасової окупації майно підприємств може стати ціллю протиправних дій з боку окупаційних адміністрацій та військ держави-агресора.

Заходи, які доцільно вжити з метою збереження майна та/або подальшого захисту майнових прав, РБО детально навела в [Пам'ятці щодо фіксації збитків, завданих внаслідок збройної агресії РФ](#). Крім цього, низка практичних порад юристів, зокрема, й тих, які мають успішний досвід у захисті прав потерпілих у справах про відшкодування збитків, завданих російською агресією в 2014 році, була надана представникам бізнес-спільноти в межах [вебінарів](#).

Читати

Такі заходи передбачають (включаючи, але не обмежуючись):

- збереження у безпеці правовстановлюючих документів, що посвідчують правовий зв'язок конкретного майна із суб'єктом господарювання, а також відповідну технічну документацію на майно. За можливості доцільно зберігати документи також в електронній формі;
- проведення оцінки майна, майнових прав для визначення їх вартості на дату оцінки за встановленою законодавством процедурою;
- формування (актуалізація) переліку майна із зазначенням дійсної вартості та підтверджуючих документів (проведення інвентаризації та фіксування балансової вартості);
- здійснення дій, спрямованих на охорону та збереження рухомого майна (наприклад, демонтаж та/або перенесення його в інше місце);
- вчинення інших дій, спрямованих на зберігання (рятування) майна, а також дій, спрямованих на зменшення збитку (наприклад спорудження фортифікаційних споруд та охорона майна).

У разі повного знищення/ пошкодження майна або втрати доступу до майна на ТОТ необхідно дотримуватися наступного алгоритму дій:

- за можливості, самостійно фіксувати факти знищення/пошкодження/втрати фактичного доступу до майна;
- здійснити попередню оцінку та з'ясування розмірів збитку та шкоди, залучити спеціалістів (якщо це можливо) або самостійно скласти відповідні письмові документи;
- зібрати показання свідків та всі можливі повідомлення в ЗМІ про подію;
- зібрати та зберігати усі можливі підтверджуючі документи (включаючи правовстановлюючі документи на майно, фінансові та технічні документи).
- Детальніше щодо кожного заходу дивіться [тут](#).

В будь-якому випадку, якщо майно підприємства зазнало неправомірних дій з боку окупаційної влади, РБО рекомендує наступні дії:

- **Звернутися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення.** Вказана заява може бути подана на підконтрольній Україні території, до прикладу, вашими родичами, знайомими, бізнес-партнерами тощо. Детальніше про відкриття кримінального провадження читайте в розділі 7 даної брошури.
- **Скористатися єдиним [порталом](#) для фіксації воєнних злочинів російської федерації**, який створено Офісом Генерального прокурора для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні;

Примітка: РБО не володіє інформацією щодо безпечності і конфіденційності передачі інформації через цей онлайн-ресурс на ТОТ. Крім того, РБО достовірно не відомо, чи інформування через зазначений портал автоматично означає внесення відомостей до ЄРДР щодо відкриття кримінального провадження, де заявником є постраждалий бізнес.
- **Повідомити про знищене/пошкоджене майно через застосунок Дія та портал «РОСІЯ ЗАПЛАТИТЬ»**, який передбачає створення найповнішого переліку майна, що зруйноване у війні, яку рф розв'язала проти України.

Особливу увагу необхідно приділити збиранню всіх можливих доказів щодо фактів заподіяння шкоди (будь-які матеріали онлайн- та офлайн-ЗМІ; документи, повідомлення та публікації органів державної влади та місцевого самоврядування, військового командування, інших уповноважених органів щодо фактів обстрілів, бомбардувань, тощо; публікації в соцмережах щодо подій, пов'язаних із пошкодженням або знищенням майна підприємства (окремі пости, скріншоти)).

У разі, якщо ви загубили документи на майно та перебуваєте на підконтрольній Україні території, вам необхідно зробити наступне:

■ взяти нові витяги з Держгеокадастру України, Реєстру речових прав на нерухоме майно;

■ сформувати інші документи, які підтверджують ваше право власності на відповідне майно.

Важливо!

в умовах воєнного стану робота та публічний доступ до державних електронних реєстрів є обмеженим. Наприклад, наразі не надаються витяги з Державного реєстру обтяжень рухомого майна в електронній формі через офіційний веб-портал Мін'юсту, тому їх отримання можливе офлайн в суб'єктів державної реєстрації, місцезнаходженням яких є адміністративно-територіальна одиниця, що НЕ включена до [цього](#) переліку⁶.

В будь-якому випадку, всі рішення, прийняті окупантами щодо вашого майна (в т.ч. його «націоналізація»), є незаконними та не тягнуть жодних юридичних наслідків в правовому полі України. Окупанти не мають доступу до українських державних реєстрів, тому зафіксоване там право власності на майно зберігається.

⁶ Див. пункт 1-1 постанови Кабінету Міністрів України №209 від 6 березня 2022 року «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

4. Контрагенти

Ще до повномасштабної агресії російської федерації в Україні почав діяти особливий режим економічної діяльності на ТОТ⁷ (тобто зараз — на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, а також в окремих районах Донецької та Луганської областей), зокрема:

- провадження господарської діяльності дозволяється виключно після зміни податкової адреси на іншу підконтрольну Україні територію;
- забороняється переказ коштів між ТОТ та іншою територією України;
- на період тимчасової окупації заборонено переміщення з комерційною метою товарів (робіт, послуг) з ТОТ на іншу територію України та навпаки усіма видами транспорту;
- в силу закону нікчемними визнаються правочини, стороною яких є суб'єкт господарювання з місцезнаходженням (місцем проживання) на ТОТ (іншими словами, такий правочин не створює ніяких юридичних наслідків, окрім тих, що пов'язані з його нікчемністю).

⁷ Див. статті 13, 13-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Однак, незважаючи на те, що нові території офіційно не визнавались ТОТ після 24 лютого 2022 року, відповідно, на них поки що не поширюються вищевказані положення, але деякі обмеження слід враховувати вже сьогодні, а саме:

- **Не посвідчувати на ТОТ договори**, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню, оскільки вони вважатимуться нікчемними. Нотаріальне посвідчення договорів може здійснюватися виключно нотаріусами на підконтрольній Україні території, що включені до [цього](#) переліку⁸.
- **Не укладати договори щодо нерухомого майна, яке знаходиться на ТОТ**, оскільки державна реєстрація набуття, зміни або припинення прав на нерухоме майно буде неможливою. Це пов'язано з тим, що реєстраційні дії, можуть бути здійснені лише тими уповноваженими суб'єктами, місцезнаходженням яких є адміністративно-територіальна одиниця, що НЕ включена до [цього](#) переліку⁹.
- **Не відкривати рахунки в банках, які перебувають під юрисдикцією російської федерації, республіки білорусь або тимчасової окупаційної влади**, оскільки розрахунок із контрагентами, які перебувають на підконтрольній Україні території, буде неможливим. Це пов'язано з тим, що українським банкам відтепер забороняється здійснювати будь-які валютні операції з використанням російських та білоруських рублів¹⁰. Більше того, такі дії можуть бути кваліфіковані як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, тобто підпадати під визначення "колабораційна діяльність", що є кримінально караним діянням¹¹.

⁸ Див. підпункт 8 пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України №164 від 28 лютого 2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану».

⁹ Див. підпункт 1 пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України №209 від 6 березня 2022 року «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

¹⁰ Див. підпункт 1 пункту 17 постанови Правління Національного банку України №18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану».

¹¹ Див. частину 4 статті 111-1 Кримінального кодексу України, а також розділ 7 цієї брошури.

5. Форс-мажор

Військова агресія російської федерації проти України є форс-мажорною обставиною, яка значним чином вплинула на можливість виконання учасниками господарських правовідносин своїх договірних зобов'язань. Це підтверджується відповідним [листом](#) Торгово-промислової палати України (ТПП). Однак сторона-порушник договірної зобов'язання не може посилатися виключно на військову агресію, - вона має довести існування обставин, що безпосередньо перешкоджають виконанню нею договору і, відповідно, виключають її вину як порушника. Для цього необхідно дотримуватись наступного алгоритму дій:

■ **Проаналізувати договір на наявність положень про форс-мажорні обставини**, порядок їх документального підтвердження та правові наслідки їх виникнення. У випадку відсутності таких положень в договорі, застосовуватимуться загальні положення чинного законодавства, які звільняють від відповідальності за порушення зобов'язання у зв'язку із впливом непереборної сили¹².

■ **Зібрати докази**, які підтверджують існування перешкод для виконання умов договору. Попри те, що війна є визнаною форс-мажорною обставиною, відсутність вини у невиконанні договору не може обґрунтовуватись виключно згаданим вище [листом](#) ТПП. Сторона, яка порушила зобов'язання, має довести наявність об'єктивних обставин, які технічно унеможливають виконання конкретного договору (наприклад, фото-, відео-, аудіофіксація, свідчення свідків, листи від контрагентів, банків та інших обслуговуючих установ про припинення діяльності, накази по підприємству, рішення офіційних органів влади, сертифікати ТПП, фіксація неправомірних дій окупаційної влади тощо).

■ **Повідомити контрагента** про виникнення форс-мажорних обставин, надавши йому докази існування перешкод для виконання договору разом із [листом](#) ТПП та роз'яснення причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконання окремо взятого зобов'язання. Таке повідомлення має бути зроблене у спосіб, який дозволяє здійснити його фіксацію, щоб у випадку необхідності відповідну обставину можна було довести в суді.

■ **Застосувати наслідки** виникнення форс-мажорних обставин, що передбачені договором та/або законом. Під час дії форс-мажорних обставин сторони не звільняються від обов'язку виконати взяті на себе зобов'язання по суті, а лише звільняються від відповідальності за їх невиконання або неналежне виконання (зокрема, від відшкодування збитків, нарахування пені, штрафних санкцій, інфляційних втрат та річних процентів).

¹² Див. статтю 617 Цивільного кодексу України та статтю 218 Господарського кодексу України.

Можливі варіанти застосування наслідків форс-мажору в договорах:

- **призупинення виконання зобов'язань** до завершення дії форс-мажорних обставин та виконання їх у встановлені строки після завершення форс-мажору, якщо договір передбачає таке право. Якщо ні – спробувати погодити із контрагентом відстрочення виконання шляхом укладення додаткової угоди;
- розірвання договору або здійснення **односторонньої відмови від зобов'язання**. Зокрема, така опція використовується, якщо сторони втратили не лише можливість, а й інтерес до виконання договору. В результаті зазначеного у сторін припиняється обов'язок його виконувати і виникне право вимагати повернення невиконаного зобов'язання (наприклад, передоплати чи товару, поставленого під реалізацію, тощо).

6. Податки

Платники, що знаходяться на територіях, які були фактично заблоковані збройними формуваннями російської федерації після 24 лютого 2022 року, залишаються «звичайними» податковими резидентами України, які в цілому повинні подавати звітність, нараховувати і сплачувати податки і збори у встановлених обсягах і у визначені строки. При цьому, в залежності від ситуації, доцільно (не)робити наступне:

- **Не сплачувати жодних платежів представникам окупаційної адміністрації.** Ці дії, по-перше, можуть підпадати під ознаки таких кримінальних правопорушень, як колабораційна діяльність¹³ та пособництво державі-агресору¹⁴. По-друге, будь-які податки, збори, стягнуті на ТОТ, не змінюють розмір податкових зобов'язань з податків, зборів, нарахованих (що підлягають стягненню) на підконтрольній Україні території¹⁵.

¹³ Див. частину 4 статті 111-1 Кримінального кодексу України, а також розділ 7 цієї брошури.

¹⁴ Див. частину 1 статті 111-2 Кримінального кодексу України.

¹⁵ Див. підпункт 26.11 пункту 26 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

■ **Заявити про втрату або неможливість вивезення первинних документів** внаслідок будь-яких адміністративних перешкод або через ризик для життя чи здоров'я. Для цього необхідно подати повідомлення у довільній формі за підписом керівника та головного бухгалтера із зазначенням обставин, які призвели до втрати та/або неможливості вивезення первинних документів, податкових (звітних) періодів, а також загального їх переліку (за можливості - із зазначенням реквізитів). Подане повідомлення буде підставою для збереження відображених у податковій звітності показників, а щодо відповідних податкових (звітних) періодів діятиме мораторій на проведення документальних перевірок¹⁶.

■ **Повідомити податкову про те, що через окупацію ви не можете своєчасно виконувати свої податкові обов'язки** (сплачувати податки і збори, подавати звітність, реєструвати податкові або акцизні накладні тощо). За загальним правилом, якщо якась дія чи бездіяльність була вчинена внаслідок дії обставин непереборної сили (якою в т.ч. є війна згідно з [ЛИСТОМ](#) ТПП), така обставина звільняє платника від фінансової відповідальності¹⁷. Водночас, наразі Міністерство фінансів України розробляє [порядок](#) і переліки документів на підтвердження неможливості виконання платником податкових обов'язків з часу запровадження воєнного стану в Україні. Пропонується зафіксувати, що якщо платник не подасть заяву про це у встановлені строки, то він буде вважатися таким, що міг виконувати свої податкові обов'язки вчасно, а отже звільнення від відповідальності не наступатиме. Водночас, звільнення від відповідальності буде за умови, якщо платник зрештою виконає усі прострочені податкові обов'язки протягом 60 днів після поновлення у нього такої можливості або в межах 6-ти місяців по закінченню воєнного стану в Україні¹⁸.

¹⁶ Див. підпункт 69.28 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

¹⁷ Див. підпункт 112.8.9 пункту 112.8 статті 112 Податкового кодексу України.

¹⁸ Див. підпункт 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

■ **Скористатися новими податковими пільгами**, які встановлені у зв'язку із знаходженням об'єктів оподаткування на територіях, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації.

Зокрема, не нараховується та не сплачується:

■ плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) – на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан¹⁹;

■ загальне мінімальне податкове зобов'язання за земельні ділянки – за 2022 та 2023 податкові (звітні) роки²⁰;

■ екологічний податок за утворення радіоактивних відходів та тимчасове зберігання радіоактивних відходів – з 1 січня 2022 року по 31 грудня року, в якому припинено чи скасовано воєнний стан²¹;

■ податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти житлової нерухомості, у тому числі їх частки, які перебувають у власності юридичних осіб – за період з 1 березня 2022 року по 31 грудня 2022 року²²;

■ податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти нежитлової нерухомості, у тому числі їх частки, – на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, в якому припинено або скасовано воєнний стан²³.

Важливо!

Цими пільгами можна буде на практиці скористатися тільки після того, як Кабінет Міністрів України затвердить перелік територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації. Досі перелік нових ТОТ відсутній, що уже стало предметом відповідної [петиції](#).

¹⁹ Див. підпункт 69.14 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

²⁰ Див. підпункт 69.15 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

²¹ Див. підпункт 69.16 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

²² Див. абзац третій підпункту 69.22 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

²³ Див. абзац четвертий підпункту 69.22 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України.

В цілому, впродовж останніх місяців для українських підприємців по всій території України було впроваджено декілька пакетів податкових змін з метою зменшення відповідного фінансового навантаження. Свого часу РБО описувала основні законодавчі новели у [цій](#) і [цій](#) брошурі, а також обговорювала їх із податківцями на серії онлайн-заходів (теми вебінарів були присвячені [звільненням від сплати ЄП і ЄСВ для малого бізнесу, змінам у роботі податківців, трансфертному ціноутворенню, релокації бізнесу, ПДВ і єдиному податку за ставкою 2%](#)). Відповідно, українському бізнесу у блокаді може бути доречно розглянути й скористатися іншими правами, доступними нині для широкого кола вітчизняних платників податків.

7. Примушування до взаємодії з тимчасовою окупаційною адміністрацією

Якщо ви продовжуєте ведення господарської діяльності на ТОТ, ймовірно, ви зіткнетесь із випадками, коли окупаційна влада «запросить вас на розмову». Наслідки такої «розмови» можуть бути від примусу платити «податки», переоформити ліцензії чи отримати інші дозволи, до фактичного рейдерства бізнесу.

Що робити в такому випадку?

- **Перш за все**, вживати заходи, зазначені в розділі 1 даної брошури.
- **По-друге**, якщо релокуватися та перереєструватися не вийшло, то потрібно невідкладно почати збір доказів на підтвердження відсутності наміру (умислу) співпрацювати із окупантами (на випадок виникнення у майбутньому підозри в колабораційній діяльності).

Однією з найбільших пересторог бізнесу на ТОТ є визнання звичайної господарської діяльності колабораціонізмом, відповідальність за що була введена в Кримінальний кодекс України (**КК**) декілька місяців тому. Тож для початку варто розібратись із поняттям колабораційної діяльності та коли за неї може наставати кримінальна відповідальність.

В економічному розрізі до колабораційної діяльності, відповідно до поточної редакції частини 4 статті 111-1 КК, відноситься:

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на ТОТ, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або
- провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на ТОТ, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

В контексті зазначених вище формулювань, ключове значення має **наявність співпраці з представниками окупанта** (при цьому, навіть не важливо, на якій території це відбулось: ТОТ чи не ТОТ). Судова практика щодо тлумачення цього поняття ще не встигла сформуватись. Однак вже сьогодні можна припустити, що як «співпраця» можуть розглядатись будь-які дії, вчинені на користь окупаційної влади, та які сприяють російській федерації у здійсненні агресивних дій щодо України (наприклад, постачання товарів, сплата «податків» на користь окупаційної влади тощо). Однак звертаємо увагу, що формулювання, використані в аналізованій статті, передбачають вчинення правопорушником активної дії, тобто, якщо у підприємця проти його волі забрали [пасивна дія] матеріальні ресурси, то кваліфікувати це як «передачу» [активна дія], з точки зору РБО, не вбачається можливим.

Водночас, законодавець, турбуючись про те, щоб невинуваті особи не були притягнуті до відповідальності, передбачив такі запобіжники, як заподіяння шкоди охоронюваним інтересам «у стані крайньої необхідності»²⁴ та «під безпосереднім впливом фізичного/психічного примусу»²⁵.

²⁴ Див. статтю 39 Кримінального кодексу України.

²⁵ Див. статтю 40 Кримінального кодексу України.

У випадку застосування щодо вас фізичного/психічного примусу до вчинення колаборації, варто звернутися до правоохоронних органів із заявою (повідомленням) про вчинення кримінального правопорушення. Така заява (повідомлення) може бути подана на підконтрольній Україні території через довірену особу, наприклад, вашого родича, знайомого, бізнес-партнера тощо.

При цьому, варто зауважити, що кримінальне провадження повинно бути відкрите протягом 24 годин з моменту отримання звернення правоохоронним органом²⁶. Доказом відкриття кримінального провадження є виключно витяг з ЄРДР, а не який-небудь штамп реєстрації вхідної кореспонденції, що може проставлятися на вашому екземплярі заяви із зазначенням номеру і дати надходження повідомлення до правоохоронного органу, оскільки він не є свідченням чи гарантією відкриття кримінального провадження. У випадку ж, якщо вашій довірений особі, яка через 24 години звернулася до правоохоронного органу за отриманням витягу з ЄРДР, його видано не було, то це означатиме, з високою долею ймовірності, що кримінальне провадження не відкрито. У такій ситуації єдиним способом відкрити кримінальне провадження буде оскарження бездіяльності слідчого/прокурора до слідчого судді місцевого суду²⁷.

Також, як уже зазначалося в попередніх розділах, інформація про вчинення кримінального правопорушення може бути подана [онлайн](#).

Примітка: РБО не володіє інформацією щодо безпечності і конфіденційності передачі інформації через цей онлайн-ресурс на ТОТ. Крім того, РБО достовірно не відомо, чи інформування через зазначений портал автоматично означає внесення відомостей до ЄРДР щодо відкриття кримінального провадження, де заявником є постраждалий бізнес.

²⁶ Див. статтю 214 Кримінального процесуального кодексу України.

²⁷ Див. статтю 24 Кримінального процесуального кодексу України.

Радимо також фіксувати будь-які факти примусу/вимагання/погроз тощо. Такими доказами можуть бути: листи окупаційних адміністрацій, покази свідків, записи телефонних розмов, матеріали аудіо- та відеофіксації, відео із внутрішніх та зовнішніх камер відеоспостереження, скріншоти електронних повідомлень окупаційних адміністрацій та збереження сторінок їх сайтів в форматі HTML тощо.

Якщо вас викликають на зустріч представники окупаційних адміністрацій, бажано бути присутніми на таких зустрічах у супроводі потенційних свідків. Під час зустрічі, за можливості, спробуйте увімкнути аудіозаписувач на смартфоні.

Важливо!

Вказані поради необхідно виконувати виключно у разі, якщо ви впевнені, що не існує загроз вашому життю та здоров'ю, а також життю та здоров'ю інших осіб. Після аудіозапису розмови його необхідно надіслати на «хмарне» сховище для подальшої передачі правоохоронним і судовим органам, а запис – видалити з телефону.

8. ЄСПЛ

Якщо ви фактично втратили контроль над своїм підприємством, в т.ч. доступ до офісних приміщень, складів, товару, майна, яке пов'язане із веденням господарської діяльності, або ж стали жертвою інших порушень прав, охоронюваних Європейською конвенцією з прав людини, рекомендуємо також **звернутися із заявою до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)**.

Звісно є обґрунтовані побоювання стосовно того, що російська федерація в найближчій перспективі не виконуватиме рішення ЄСПЛ. Однак вочевидь не правильно було б не скористатися таким доступним механізмом та не отримати компенсацію, принаймні в перспективі.

Важливо!

Серед іншого, у заяві потрібно обґрунтувати, що російська федерація здійснювала ефективний контроль над відповідною територією у певний проміжок часу. Саме в такому разі росія повинна нести відповідальність за дотримання Конвенції на ТОТ, зокрема, і в контексті порушення права вільно володіти своїм майном. Як свідчить практика ЄСПЛ, ключовою підставою для висновку про ефективний контроль над територією є наявність прямого контролю через збройні формування відповідної держави чи непрямого – через підпорядковану місцеву адміністрацію²⁸.

Основні моменти, на які слід звернути увагу при зверненні до ЄСПЛ:

■ подати заяву можливо як особисто, так і через родича (необхідне обґрунтування, чому особиста подача неможлива), а заявником може виступати як юридична особа, так і фізична особа (до прикладу міноритарний та/або мажоритарний власник бізнесу);

²⁸ Див. для прикладу, рішення по справах «Лоїзиду проти Туреччини», «Кіпр проти Туреччини», «Мозер проти Республіки Молдова та росії» та ін.

- за загальним правилом, подати відповідну заяву потрібно протягом 4-ох місяців, однак заява проти російської федерації у будь-якому випадку **повинна стосуватися подій, що відбулися до 16 вересня 2022 року**²⁹;
- рекомендовано формувати заяву до ЄСПЛ онлайн через [цю](#) електронну систему: вона спрощує подання заяви, оскільки містить усі необхідні поля для заповнення та приклади заповнення відповідних граф; відправлення заяви поштою, як і її розгляд в ЄСПЛ, є безкоштовними;
- строк розгляду заяви ЄСПЛ не встановлений і на практиці може бути доволі тривалим;
- за результатами розгляду заяви можна отримати справедливую сатисфакцію, яка є суб'єктивною оціночною категорією та не включає в себе відшкодування фактично завданих матеріальних збитків. Таке відшкодування визначається ЄСПЛ виходячи із індивідуальних обставин справи та судової практики³⁰;
- першопочатково можна подати заяву самостійно, однак на подальших етапах розгляду заяви рекомендовано залучати адвоката, що має досвід представництва клієнтів у ЄСПЛ, оскільки після визнання заяви прийнятною подальша комунікація з судом буде вестися англійською або французькою мовою.

Зверніть увагу, що одним із важливих критеріїв прийнятності заяви до ЄСПЛ є **вичерпання національних засобів захисту**. Під ефективними національними засобами юридичного захисту слід розуміти визначені законодавством, доступні та результативні процедури, які можуть забезпечити припинення порушень або відшкодування шкоди всередині держави-порушника (традиційно йдеться про державні суди усіх інстанцій).

У випадку із ТОТ ефективний контроль над відповідною територією, із великою ймовірністю, буде визнано за російською федерацією. Відтак, видається логічним, що вичерпання національних засобів захисту в цьому контексті означатиме спробу звернення до компетентних органів рф³¹. У заяві, розміщеній на рекомендованому вище [ресурсі](#), у даному контексті пропонується звернутися як до правоохоронних органів України (результатом

²⁹ Див. [тут](#).

³⁰ У середньому її розмір становить від 5 000 до 30 000 євро.

чого має бути отримання витягу з ЄРДР), так і до правоохоронних органів російської федерації. Вочевидь, останні навряд ініціюють кримінальне провадження і, відповідно, про це можна буде вказати у заяві до ЄСПЛ. Та у випадку, якщо вашому електронному зверненню до правоохоронних органів росії буде присвоєно реєстраційний номер, не зайвим буде зберегти скріншоти сторінки з відповідним номером та самим зверненням, щоб в подальшому долучити їх до заяви в ЄСПЛ. Зрештою, оцінюючи критерії прийнятності звернення, ЄСПЛ щоразу буде виходити із індивідуальних обставин кожної окремої скарги.

Додаткової уваги заслуговує окремий механізм розгляду справ ЄСПЛ щодо вжиття тимчасових заходів згідно правила 39 Регламенту Суду. Такі заходи ЄСПЛ вживає в терміновому порядку у випадку існування реальної загрози завдання серйозної і незворотної шкоди (наприклад, щодо ризику знищення вкрай важливих доказів для заяви, провадження щодо якої триває в ЄСПЛ)³². Із зразком такого клопотання можна ознайомитися [тут](#).

РБО, відповідно до наданого їй мандату, завжди готова розглядати скарги бізнесу, пов'язані із проявами недобросовісної поведінки з боку державних органів України на підконтрольній Україні території. Нагадуємо, що такий розгляд здійснюється нашими юристами неупереджено, безкоштовно та конфіденційно. У разі необхідності, прямуйте до нас [за посиланням](#).

³¹ Такий висновок, зокрема, базується на рішенні ЄСПЛ у справі «Ілашку та інші проти Молдови і росії», де заявники скаржились на порушення Конвенції в окупованому росією регіоні Придністров'я. Росія стверджувала, що оскільки скарга позивачів ґрунтувалась на діях російських солдат, вони могли звернутися до Верховного Суду росії перед тим, як подавати скаргу до ЄСПЛ. В той же час, ЄСПЛ визнав, що таке звернення не було б ефективним для заявників.

³² Див. рішення у справі «Еванс проти Сполученого Королівства».

**СЛАВА
УКРАЇНІ!**